

НАУКОВИ ЗАПИСКИ
СРБОСЛОВЕНSKIH NAUKOVACI I NAUKOVANICE

НАУКОВИ ЗАПИСКИ

Tom I

IZDANJE IZDANJE IZDANJE IZDANJE IZDANJE

1911 - 1912

57
H 53

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том I

25453

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1951

БІБЛІОТЕКА
Природознавчого Музею
АН-УРСР

*Друкуються за постановою Редакційно-видавничої ради
Академії наук Української РСР*

*Присвячується
п'ятнадцятиріччю з дня смерті
Івана Володимировича Мічуріна*

Відповідальний редактор канд. біол. наук *Г. В. Козій*, секретар редколегії
К. А. Татаринів, члени редакційної колегії: д-р біол. наук *А. С. Лазаренко*
(відділ ботаніки), д-р геол.-мін. наук *В. Г. Ткачук*, канд. геол.-мін. наук
С. І. Пастернак (відділ геології) і канд. біол. наук *П. П. Балабай*
(відділ зоології).

ЗООЛОГІЯ

**ПРО НОВІ МІСЦЯ ЗНАХОДЖЕННЯ ТЕМНОЇ ПОЛІВКИ
І ПОЛІВКИ-ЕКОНОМКИ НА УКРАЇНІ**

К. А. Татарінов

Темна полівка (*Microtus agrestis* L.) з огляду на її сучасне поширення і деякі палеонтологічні дані є давньоєвропейською формою [14]. Тепер її ареал охоплює значну територію. Темна полівка [5, 2] зустрічається у північних і центральних районах Європейської частини СРСР, охоплює північний Урал і на сході досягає Байкалу [4].

На Україні темну полівку вперше у 1925 р. знайшов у погадках вухатої сови Підоплічко [13] в околицях с. Хабне, Київської області. Пізніше вона була виявлена рядом авторів [6, 7, 9, 12] ще в деяких районах Житомирщини, Чернігівщини та Київщини.

Поза межами нашого Союзу [22] темна полівка поширена в північних і центральних районах Західної Європи — від Скандинавії до Альп.

Полівка-економка, або сибірська полівка (*Microtus oeconomus* Pall.) за палеонтологічними даними [24] є ніби молодшим [14] представником теріофауни, Західної Європи, а, значить, і України.

Полівка-економка має величезний ареал, який охоплює всю північно-лісову частину євразійського континенту від Голландії [24] на заході до Камчатки [11] на північному сході. Південна границя ареалу полівки-економки в Європейській частині СРСР проходить по північній межі лісостепової зони.

На території Української РСР цю полівку вперше знайшов Шарлеман [18] у 1914 р. на полях зрощення під Києвом. Починаючи з 1924 по 1930 рік, сибірська полівка була виявлена Підоплічком в багатьох місцях придніпровського лісостепу на території сучасної Київської, Житомирської, Чернігівської та Кам'янець-Подільської областей. Автору цієї статті неодноразово щастило здобувати цих полівок в околицях Києва (1937—1939 рр.), під Тетеревом та на болоті Ірдинь (1939—1940 рр.).

Таким чином, темна і сибірська полівки були знайдені на території Української РСР в Чернігівському Поліссі і північних районах придніпровського лісостепу рядом авторів [6, 7, 9, 10, 12, 13, 14], які майже всі констатували нечисленність популяції

цих двох видів полівок у цій частині республіки. Даних про поширення зазначених вище видів полівок в західних областях Української РСР в нашій вітчизняній літературі немає.

Досліджуючи фауну мишоподібних гризунів західних областей Української РСР і південних районів Польщі, Благосклонов [3] ці види не зазначає. У польській літературі [22, 23] зазначені поодинокі випадки знахідок цих видів полівок у Чорногорах (найвища частина північно-східних Карпат), Беловезькій Пуші і на Балтійському узбережжі.

Працюючи в галузі вивчення фауни західних областей Української РСР, автор цієї статті на протязі 1947—1950 рр. зібрав фактичний матеріал, який з очевидністю стверджує поширення цих двох видів полівок і в західній частині нашої республіки. Нам вдалось знайти темних полівок, а також виявити їх черепа в погадках хижих птахів, зокрема сов: *Tyto alba*, *Strix aluco*, *Asio otus*, *Strix uralensis* у таких місцях: 1. Львівська область, Івано-Франківський район, с. Страдч; 2. Дрогобицька область, Миколаївський район, с. Рудники; 3. Дрогобицька область, Мединицький район, с. Раделичі, рибгосп „Мединичі“; 4. Станіславська область, Яремчанський район, система Чорногор, гора Кукул (1548 м над рівнем моря); 5. Закарпатська область, Рахівська округа, гора Балцатул (1780 м над рівнем моря).

Полівка-економка виявлена нами в таких місцях: 1. Львівська область, Івано-Франківський район, м. Янів; 2. Дрогобицька область, Миколаївський район, с. Рудники; 3. Дрогобицька область, Стрийський район, с. Стрілків і околиці м. Стрий; 4. Дрогобицька область, Комарницький район в околицях сіл Підзвіринець, Нове Село, Березець; 5. Дрогобицька область, Мединицький район, с. Мединичі; 6. Дрогобицька область, Старосамбірський район, с. Раково.

Таким чином, ми вважаємо, що темна полівка поширена на території Української РСР не тільки в районах Чернігівського Полісся, чи у суміжних з ним північних районах, але і в західних областях республіки значно південніше, не тільки в лівобережних районах Дністра, а й на правобережжі. Наші матеріали стверджують поширення цього виду і в північно-східних Карпатах, зокрема в системі Чорногор.

В Карпатах нам вдавалось здобувати темних полівок як на північних схилах, що адміністративно належать до Станіславської області, так і на південних, які нині входять до складу Закарпатської області.

Полівка-економка у західних областях УРСР поширена значно більше, ніж у східних. Вона безперечно зустрічається в екологічно сприятливих місцях майже по всіх районах Львівщини, у північно-східній частині Станіславської області та в більшості придністровських районів Дрогобицької області. Нема сумніву, що полівка-економка буде знайдена також на території Волинської і Ровенської областей. У північно-східних

Карпатах і в Закарпатській області нам до цього часу не пощастило знайти цей вид полівки, проте Незабітовський [22] і Міллер [21] говорять про існування полівки-економки у північній Угорщині.

При розгляді зоогеографічного поширення цих двох видів сірих полівки у західних районах Української РСР заслуговує на увагу факт взаємного заміщення цих видів в екологічно споріднених умовах або явище „екологічного вікаріату“, про що в свій час писав Підоплічко [14].

В даний момент ми ще не можемо докладно висвітлити це питання, дати критичні зауваження щодо взаємного заміщення згаданих видів через недостатність відповідного матеріалу, а тому подаємо лише деякі дані наших спостережень.

Наші спостереження і колекційний матеріал говорять про те, що полівка-економка значно більше поширена (підкреслення наше — автор) на території Радянського Прикарпаття (Дрогобицька і Львівська області), порівнюючи з темною полівкою. За один рік роботи ми виявили полівку-економку в дев'яти пунктах зазначеної місцевості і зібрали за чотири місяця колекцію, яка має близько 50 екземплярів цього виду. В той же час на цій самій території ми виявили темну полівку лише в трьох місцях.

Наші спостереження цілком підтверджують дані І. Г. Підоплічка [14] для районів Чернігівського Полісся та деяких районів Придніпровського лісостепу.

Ми можемо також стверджувати, що в тих екологічно споріднених умовах, де виявлено одночасно обидва види, сибірської полівки було значно більше.

Так, за два тижні роботи в околицях с. Стрільків, Стрийського району, Дрогобицької області, нам вдалось знайти близько 20 екземплярів полівки-економки; жодної темної полівки ми не виявили. В районі с. Рудники, Миколаївського району, Дрогобицької області, за 17 днів роботи ми здобули понад 10 полівки-економки і лише три екземпляри темної полівки. В районі села Підзвіринець, Комарницького району, Дрогобицької області, розташованого поблизу ріки Верещиця, за 2 місяці нам не вдалось знайти жодної темної полівки, в той час як полівки-економки траплялись досить часто. Подібне явище спостерігалось і в районі рибгоспу „Мединичі“, Мединицького району, Дрогобицької області.

Отже, всі ці дані говорять про більшу численність популяції на Прикарпатті полівки-економки, порівнюючи з темною полівкою. З цього можна зробити припущення, що в тих екологічно споріднених місцях на Прикарпатті, де ці види трапляються разом, сибірська полівка численніша, а темна полівка ніби знаходиться в стані депресії.

Заслуговує на увагу факт розмежування „угідь“ між темною полівкою і полівкою-економкою у тому випадку, коли ці два

близькі види знаходяться поруч (у безпосередньому сусідстві) в невеличкому „центрі“ їх поширення.

Про те, що темна полівка живе разом з сибірською полівкою і водяною землерійкою (*Neomys fodiens* Schreb.) у відповідних місцях (здебільшого заболочених лісових ділянках і навіть болотах), зазначає багато авторів (Аргиропуло [1], Мигулін [10], Огнев [11]), але нам вдалось встановити, що темна полівка на території Прикарпаття (Дрогобицька область) здебільшого трапляється на відкритих воглих придністровських луках, на яких де-не-де ростуть невисокі вербові кущі (*Salix* s.p.), вільха (*Alnus glutinosa*, *Alnus incana*) та тернина (*Prunus spinosa*).

Полівка ж економка в цих місцях селиться здебільшого по берегах ставів культурних рибних господарств. У цьому випадку найбільша кількість сибірських полівки перебуває майже біля самої води і дуже часто на сплавинах сухої водяної рослинності, яка знаходиться недалеко від берега.

Таким чином, більш вогли місця узбережжя водойм заселює полівка-економка, а темна полівка займає трохи підвищені і більш сухі місця, розміщені на невеличкій віддалі від водойм. Ці місця особливо в посушливі роки заселяються і сірими полівками (*Microtus arvalis* Pall.). Отже не виключена можливість, що темна полівка у відповідних екологічно споріднених умовах на Дрогобищині має двох конкурентів: полівку-економку і полівку сіру.

Цілком імовірно, що ця конкуренція обумовлює можливість збільшення численності популяції темної полівки.

Нарешті, не можна обминути факт поширення темної полівки в гірських районах східних Карпат (Чорногори). В гірській місцевості ми здобували цих гризунів на висоті 1024, 1548 і 1780 м над рівнем моря, на старих порубах у верхньому поясі карпатської ялинової тайги, а також в поясі Криволісся [16]. В цих же місцях полівка-економка нами зовсім не виявлена. Отже можна зробити припущення, що темна полівка відступила у гірські райони, далі від водойм, під впливом очевидно фізично сильнішої полівки-економки.

Займаючись аналізом погадок сови-сипухи (*Tyto alba guttata* Grehm), зібраних на території Мукачівської та Ужгородської округ, Закарпатської області, ми виявили 1339 дрібних звірів, але на цю кількість *Micromammalia* не припало жодної темної чи сибірської полівки. Не знайшли цих видів у рівнинній частині Закарпатської області і інші автори [15, 19]. Ці факти дозволяють зробити висновок, що в Закарпатті темна полівка зустрічається лише в гірських районах, на що ми вказували вище [16]. Щодо полівки-економки, то незважаючи на повідомлення деяких іноземних авторів [21, 22], за час 1946—1950 рр. її знайти в Закарпатті не вдалось. Отже, в гірських районах Закарпатської області відбулось ніби заміщення темною полівкою полівки-

О НОВЫХ МЕСТОНАХОЖДЕНИЯХ ТЕМНОЙ ПОЛЕВКИ И ПОЛЕВКИ-ЭКОНОМКИ НА УКРАИНЕ

К. А. Татаринов

Резюме

На территории Украины темная или пашенная полевка (*Microtus agrestis* L.) была впервые найдена в 1925 г. Пидопличко [13] в северной части Киевской области.

После этого ряд авторов [6, 7, 9, 12] установили ее нахождение в некоторых районах Житомирщины, Черниговщины и Киевщины.

Полевка-экономка или сибирская (*Microtus oeconomus* Pall.) на Украине первый раз была найдена в 1915 г. Шарлеманом [18] в окрестностях Киева, а позднее в ряде пунктов Черниговского полесья и приднепровской лесостепи Пидопличко [12, 13] и другими авторами.

Данные о зоогеографическом распространении рассматриваемых видов серых полевок в западных областях Украинской ССР в отечественной литературе до сего времени отсутствуют. В течение 1947—1950 гг. нами установлено нахождение названных двух видов грызунов в западной части республики и высказаны предварительные соображения о замещении или явлении экологического викариата между этими близкими видами в экологически сходных условиях. Темную полевку найдено в ряде точек горных районов северо-восточных Карпат и в трех пунктах на Прикарпатьи (Дрогобычская, Станиславская, Львовская и Закарпатская области). Полевка-экономка обнаружена в 9 пунктах на территории Дрогобычской и Львовской областей.

Имеющиеся в нашем распоряжении данные и материалы говорят о следующем:

1. В настоящее время на территории западной части Украинской ССР полевка-экономка распространена значительно шире, чем темная полевка.

2. Там, где эти виды в экологически сходных условиях встречаются совместно, в количественном отношении первое место остается за сибирской полевкой, которая является из этих двух видов доминирующей формой, в то время как популяция темной полевки находится как бы в состоянии депрессии.

3. В экологически сходных условиях, где встречаются рассматриваемые виды полевок, наблюдается даже в небольших ценозах размежевание „угодий“ между этими видами. Так, полевки-экономки занимают места непосредственно у самой воды, в то время как темные полевки расселяются на данной микроплощади на более сухих местах, заросших небольшим кустарником.

4. Заслуживает внимания отсутствие в настоящее время полевки-экономки в Закарпатской области и в северо-восточных Карпатах. В то же время темную полевку нам удалось обнаружить как на южных, так и на северных карпатских склонах. Указанное обстоятельство позволяет сделать предположение, что на этой территории как бы произошло замещение полевки-экономки темной полевкой.

5. В верховьях Днестра (Прикарпатье) наблюдается замещение не только названных видов, но и таких, как крыса обыкновенная (*Rattus norvegicus* Berg.) и водяная крыса (*Arvicola terrestris* L.), ондатра (*Ondatra zibethica* L.) и водяная крыса, ондатра и серая крыса, полевая мышь (*Apodemus agrarius* Pall.) и темная полевка (*Microtus agrestis* L.)

ЗМІСТ

Передмова	5
Ботаніка	
Г. В. Козій, Модрина польська у східних Карпатах	7
В. Г. Хржановський, До критичного аналізу видів підсекції <i>Rubiginosae</i> (рід <i>Rosa</i>)	17
К. А. Малиновський, В. М., Мельничук, Про нове місцезна- ходження осоки наскельної в східних Карпатах	37
А. С. Лазаренко, Мохова рослинність вогких гранітних скель р. Тясмина	40
М. П. Слободян, Матеріали до бріофлори Мармароських Карпат	50
М. П. Слободян, До бріогеографії західного Поділля, Опілля і Покуття	66
В. М. Мельничук, Матеріали до визначення рН у листяних мохів	91
Р. А. Бейліс-Вирова, Про деякі схожі риси в розвитку зародків пшениці й жита	114
Зоологія	
В. О. Захваткін, Паразити риб водойм Закарпатської області	119
В. О. Захваткін, О. П. Кулаківська, Паразити риб верхів'я Дністра	150
О. П. Кулаківська, До паразитофауни форелі і харіуса деяких річок Закарпаття	156
В. І. Здун, Фауна личинкових стадій трематод в молюсках Закарпаття	167
К. А. Татаринів, Про нові місця знаходження темної полівки і полівки- економки на Україні	190
К. А. Татаринів, Знахідка довговухої нічниці на Львівщині	198
Ф. І. Страутман, До харчування птахів на виноградниках Закарпат- ської області	202